

ศึกษาวิเคราะห์การบรรลุธรรมของพระอรหันต์ ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

AN ANALYTICAL STUDY OF ENLIGHTENMENT OF ARAHANT (FINAL EMANCIPATION) APPEARED IN THE COMMENTARY SCRIPTURE OF DHAMMAPADA

พระมหาธเนศ ญาณวิโร

พระครูโกศลอรธกิจ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตนครศรีธรรมราช

อุทัย เอกสะพัง

มหาวิทยาลัยทักษิณ

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์นี้มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาวิธีการบรรลุธรรมของพระอรหันต์ที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาการบรรลุธรรมของพระอรหันต์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และ 3) เพื่อวิเคราะห์การบรรลุธรรมของพระอรหันต์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ จากการศึกษาพบว่าบุคคลผู้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีหลักปฏิบัติอันเป็นแบบแผนอย่างเดียวกันตามหลักของไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ และปัญญา อันเป็นแนวทางปฏิบัติที่สามารถทำให้บรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ และการปฏิบัติธรรมนั้นต้องอาศัยความเข้าใจในจิตนิสัยของตนหรือของบุคคลที่จะอบรมสั่งสอนก่อน เพราะจิตทั้ง 6 ประการคือ ราคะจิต โทสะจิต โมหะจิต สัทธาจิต พุทธิจิต และวิตกจิตนั้นมีอิทธิพลต่อการปฏิบัติธรรม ความเข้าใจในเรื่องจิตนั้นสามารถนำไปสู่อุบายวิธีในการปฏิบัติที่เหมาะสมได้

คำสำคัญ: พระอรหันต์, ไตรสิกขา, จิต 6

ABSTRACT

The objectives of this thesis were as follows 1) to study methods on enlighten one of Arahun which is appeared in Theravada Buddhist scripture. 2) to study on enlighten one of Arahun which is appeared in Dhammapada commentary scripture. and 3) to analyze on enlighten one of Arahun which is appeared in Dhammapada commentary scripture. this is the qualitative research, the results found that. The person who attain as Arahun in Dhammapada commentary scripture they have a same practice according to

Tri - Sikkha i.e. Sila, Samadhi, and Panna those can be attain the Arahan and they must be based on understanding of Carita of themselves or the man we will be thought before, these because of the six Carita i.e. Raga Carita, DosaCarita, MohaCarita, SatthaCarita, BuddhiCarita and VitakaCarita all are in fluenced to Dhamma practice, the understanding of Carita can be set to proper practice.

Keywords: Arahan, Tri-Sikkha, Six Carita.

บทนำ

ในพระพุทธศาสนานั้นมีหลักธรรมคำสอนเพื่อมุ่งจะดับทุกข์ และมีเป้าหมายสูงสุดคือการจะดับทุกข์ได้โดยสิ้นเชิง เรียกว่าการบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ คือการบรรลุธรรมขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา ซึ่งในสมัยพุทธกาลผู้ที่บวชเข้ามาในพระพุทธศาสนาแล้วมีความมุ่งมั่นในการประพฤติปฏิบัติ เพื่อที่จะได้ถึงเป้าหมายสูงสุดนี้ ดังปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเถรวาทที่มีบุคคลบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ในสมัยพุทธกาลเป็นจำนวนมาก และในสมัยปัจจุบันหลักธรรมคำสอนก็ยังคงดำรงอยู่ หากได้ศึกษาก็จะรู้ถึงแนวทางปฏิบัติ และดำเนินตามได้อย่างถูกต้อง

การศึกษาของพระภิกษุ สามเณรในปัจจุบันนั้น มีหลักสูตรการศึกษาที่มุ่งเน้นในหลักธรรมคำสอนในพระพุทธศาสนาเป็นหลัก โดยเฉพาะการได้ศึกษาภาษาบาลี หรือภาษาบาลีซึ่งถือเป็นภาษาที่พระพุทธเจ้าได้ใช้ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในสมัยพุทธกาล และเป็นภาษาที่ใช้ในพระไตรปิฎกอันเป็นข้อมูลชั้นปฐมภูมิของพระพุทธศาสนา ซึ่งปัจจุบันคณะสงฆ์ในประเทศไทยมีหลักสูตรการศึกษาภาษาบาลีขึ้นด้วย เรียกว่าการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกบาลี ซึ่งในขั้นต้นนั้นจะมีการศึกษาหลักของภาษาหรือไวยากรณ์ และการแปลความจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย ซึ่งในการแปลภาษาในหลักสูตรขั้นต้นนั้นจะใช้หนังสือ อัมมปัทมสูตร หรือหนังสือธรรมบท ซึ่งปรากฏในขุททกนิกายแห่งพระสุตตันตปิฎก มีเนื้อหาหลักธรรมคำสอนแบ่งไว้หลายหมวดหมู่ และถือเป็นหนังสือที่พระภิกษุ สามเณร มีความคุ้นเคยเป็นอย่างดี เพราะเป็นหนังสือที่ใช้ในการศึกษา และมีการนันทนาการ หรือหลักธรรมในหนังสือมาใช้ในการเทศนาธรรมอยู่เป็นประจำ ดังนั้นการได้ศึกษาหลักธรรมจากตำราเรียนของพระภิกษุ สามเณร ซึ่งถือเป็นเรื่องใกล้ตัว จึงมีโอกาสนำมาให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย เพราะหลักของการบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ เป็นเรื่องที่มีความลึกซึ้งและละเอียดอ่อนมาก และเป็นเรื่องที่สำคัญเพราะเป็นเป้าหมายสูงสุดในทางพระพุทธศาสนา

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะทำการวิจัยเรื่อง ศึกษาวิเคราะห์การบรรลุธรรมของพระอรหันต์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท เพราะเห็นถึงความสำคัญในหลักธรรมคำสอนอันเป็นหลักของเป้าหมายขั้นสูงสุดในพระพุทธศาสนา ซึ่งถือเป็นเรื่องที่มีความสำคัญมากที่สุดและยากแก่ความเข้าใจ จึงได้ทำการศึกษาวิจัยในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท อันเป็นตำราเรียน

ของพระภิกษุ สามเณร เพื่อหวังจะได้แนวทาง หลักธรรม และปฏิบัติของผู้ที่บรรลุนิพพานเป็นพระอรหันต์ ซึ่งจะนำไปสู่ความเข้าใจ และเพื่อการเผยแผ่ที่ถูกต้องต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาวิธีการบรรลุนิพพานของพระอรหันต์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท
2. เพื่อศึกษาการบรรลุนิพพานของพระอรหันต์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท
3. เพื่อวิเคราะห์การบรรลุนิพพานของพระอรหันต์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ และทุติยภูมิที่เกี่ยวกับการบรรลุนิพพานของพระอรหันต์ โดยนำมาวิจัยเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูล นำเสนอผลการวิจัยและข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษาวิจัย

ผลการวิจัย

1. วิธีการบรรลุนิพพานของพระอรหันต์ในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท คือการเห็นอริยสัจได้แก่ทุกข์เหตุแห่งทุกข์ความดับทุกข์และข้อปฏิบัติถึงความดับทุกข์การเข้าใจอริยสัจชื่อว่าเป็นของจริงของพระอริยะ (พระพรหมมุนี (จันทพรหมคุตโต), 2545) การเข้าถึงความสำเร็จหรือการทำให้แจ้งในธรรมในพระพุทธศาสนาเถรวาทซึ่งครอบคลุมไปถึงการบรรลุมรรคผลตั้งแต่ระดับต้นสุดคือโสดาบันบุคคลขึ้นไปจนถึงระดับสูงสุดคืออรหันตบุคคล หลักธรรมคำสั่งสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้ามีมากมายแต่ที่จัดว่าเป็นหลักธรรมที่สำคัญเพื่อนำไปสู่มรรคผลนั้นได้แก่พรตศีลสมาธิ (มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2559) หมายถึงธรรมอันเป็นฝักฝ่ายของการตรัสรู้คือเกื้อกูลแก่การตรัสรู้ธรรมที่เกื้อหนุนแก่อริยมรรคการจะบรรลุนิพพานได้ นั้น จะต้องลงมือปฏิบัติอย่างจริงจัง เพียงแต่ศึกษาตามทฤษฎีอย่างเดียวไม่สามารถทำให้ผู้นั้นบรรลุนิพพานได้ ในการจะปฏิบัติเพื่อนำไปสู่การบรรลุนิพพานนั้นมีความแตกต่างกัน ท่านแยกไว้ 4 แนวทางด้วยกัน คือ (1) สมถพุทฺพังคมวิปัสสนา วิปัสสนามีสมถะนำหน้า การเจริญวิปัสสนาโดยมีสมถะนำหน้า (2) วิปัสสนาพุทฺพังคมสมถะ สมถะมีวิปัสสนานำหน้า การเจริญสมถะโดยมีวิปัสสนานำหน้า (3) ยุคินทสมถวิปัสสนา คือ สมถะและวิปัสสนาควบคู่กัน การเจริญสมถะและวิปัสสนาควบคู่กันไปและ (4) ธัมมูทัจจวิคคหิตมานัสสภาวะคือ เมื่อจิตหลุดพ้นไปจากอุทัจจแล้วเข้าสู่การบรรลุมรรคผล

2. การบรรลุนิพพานของพระอรหันต์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทสามารถจำแนกได้เป็น 5 ประเภทคือ ภิกษุผู้บรรลุนิพพานภิกษุณีผู้บรรลุนิพพาน สามเณรผู้บรรลุนิพพานอุบาสกผู้บรรลุนิพพานและอุบาสิกาผู้บรรลุนิพพาน (1) ภิกษุผู้บรรลุนิพพานการบรรลุนิพพานของพระภิกษุในสมัยพุทธกาลนั้นดูเหมือนจะเป็นเรื่องง่าย ดังที่เราได้ทราบกันว่าพระภิกษุบางรูปในสมัยพุทธกาลแค่

ได้ฟังธรรมก็สามารถบรรลุหัตถ์ได้แล้ว นั่นเป็นเพราะอุปนิสัยและบารมีธรรมที่เต็มเปี่ยมของท่าน เหมือนดอกบัวที่ชูดอกขึ้นพ้นน้ำรอรับแสงพระอาทิตย์ก็สามารถแบ่งบานได้ในเวลาอันรวดเร็ว แต่ภิกษุบางรูปก็ต้องอาศัยความเพียรพยายามเป็นอย่างหนักเช่นกัน จนกว่าจะสามารถบรรลุธรรมได้ ซึ่งท่านเหล่านั้นล้วนมีศรัทธาที่ตั้งมั่นเพื่อจะออกจากทุกข์ เจริญรอยตามธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยแท้จริง (2) ภิกษุณีผู้บรรลุหัตถ์ ภิกษุณีคือหนึ่งในบรรดาพุทธบริษัท 4 ในพระพุทธศาสนา มีความประพฤติและระเบียบวินัยอยู่ในภายใต้การบัญญัติของพระพุทธเจ้าเช่นเดียวกับพระภิกษุ พระภิกษุณีในสมัยพุทธกาลบวชมาในพระพุทธศาสนาก็มีความปรารถนาจะพ้นทุกข์เช่นเดียวกับพระภิกษุในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทจึงปรากฏการบรรลุพระอรหันต์ของภิกษุณีด้วยเช่นกัน แต่มีจำนวนน้อยกว่า (3) สามเณรผู้บรรลุหัตถ์ สามเณรคือหน่อเนื้อแห่งสมณะ มีวินัยที่พระพุทธเจ้าบัญญัติไว้ให้เช่นกัน หากปฏิบัติธรรมหรือมีบารมีเต็มแล้วก็สามารถบรรลุพระอรหันต์ได้เช่นกัน เพราะการบรรลุธรรมนั้นไม่ได้จำกัดเพศ ไม่ได้จำกัดวัย หากแต่ตั้งใจปฏิบัติจนเข้าใจหลักธรรมที่แท้จริงได้แล้วนั้นก็สามารถจะตัดกิเลสถอนลูกศรคือตัณหาขึ้นได้เช่นกัน ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีสามเณรบรรลุพระอรหันต์เพียง 2 รูปเท่านั้น (4) อุบาสกผู้บรรลุหัตถ์ อุบาสกคือบุรุษผู้นับถือพระพุทธศาสนา ตามศัพท์แปลว่าผู้นั่งใกล้พระรัตนตรัย หรือผู้ใกล้ชิดพระพุทธศาสนา เป็นผู้นับถือศาสนาอย่างมั่นคง ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทได้กล่าวถึงอุบาสกผู้ได้บรรลุหัตถ์ไว้เพียง 4 ท่าน และท่านเหล่านั้นเมื่อบรรลุเป็นพระอรหันต์แล้วจะต้องบวช และหากไม่บวชก็จะปรินิพพานในวันที่ท่านได้บรรลุธรรม (5) อุบาสิกาผู้บรรลุหัตถ์ อุบาสิกาหรือสตรีผู้นับถือพระพุทธศาสนา ถือเป็นหนึ่งในพุทธบริษัท 4 ในพระพุทธศาสนาที่มีบทบาทสำคัญในการช่วยทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ตั้งแต่อดีตมาจนถึงปัจจุบัน ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทมีปรากฏอุบาสิกาผู้บรรลุหัตถ์เพียง 1 ท่าน คือพระนางรูปนันทา ซึ่งภายหลังเมื่อท่านได้บรรลุธรรมแล้วก็ได้บวชในสำนักของภิกษุณี

3. การวิเคราะห์การบรรลุธรรมของพระอรหันต์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทสามารถสรุปได้ 2 ประการคือการบรรลุธรรมของพระอรหันต์ตามหลักไตรสิกขาและการบรรลุธรรมของพระอรหันต์ตามหลักจริต 6 (1) การบรรลุธรรมของพระอรหันต์ตามหลักไตรสิกขาการปฏิบัติตามหลักไตรสิกขานั้นเป็นหนทางที่จะนำไปสู่การบรรลุธรรมเป็นพระอรหันต์ได้ โดยการรักษาศีลของตนให้บริสุทธิ์ก่อนในเบื้องต้น เพราะศีลเป็นบันไดขั้นแรกที่จะนำไปสู่สมาธิ ดังตัวอย่างพระภิกษุในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทเพียงพิจารณาถึงศีลของตนที่บริสุทธิ์ก็สามารถทำให้เกิดสมาธิและปัญญาตัดกิเลสได้ในขณะนั้น ศีลจึงเป็นปราการด่านแรกที่จะเป็นประตูไปสู่พระนิพพานได้ เมื่อศีลบริสุทธิ์ดีแล้วจึงเจริญภาวนาในด้านสมาธิต่อไป เพราะกายและวาจาที่สงบจากศีลย่อมจะทำให้เกิดความสงบทางจิตใจ นำไปสู่สมาธิอันจะระงับนิรวณในอารมณ์ต่าง ๆ ได้ เมื่อจิตใจสงบจากสมาธิแล้วจึงสามารถพิจารณาสภาวธรรมต่าง ๆ ในด้านวิปัสสนาได้ อันจะนำไปสู่การถอดถอนกิเลสตัณหาอาสวะได้ในที่สุด การดำเนินตามหลักไตรสิกขาจึงเป็นหนทางที่นำไปสู่ความเป็นพระอรหันต์อันเป็นเป้าหมายสูงสุดในพระพุทธศาสนาได้อย่างแท้จริง (2) การ

บรรลุลหณของพระอรหันต์ตามหลักจริต 6 จริต 6 คือพื้นเพของจิต หรือพื้นนิสัย ลักษณะความประพฤติหนักไปในทางใดทางหนึ่งอันเป็นปกติประจำสันดาน พื้นเพของจิต อุปนิสัย พื้นนิสัยแบบหรือประเภทใหญ่ ๆ แห่งพฤติกรรมของของชน (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2551) พระพุทธเจ้าทรงแบ่งไว้เพื่อประโยชน์ในการฝึกสอน การที่พระพุทธเจ้าได้ทรงจำแนกประเภทของหมู่มนุษย์ออกเป็นกลุ่มๆ โดยใช้หลายกฎเกณฑ์ซึ่งขึ้นอยู่กับโอกาสและสถานการณ์ในการจำแนกประเภท โดยเมื่อทรงแบ่งบุคคลเป็นหลายประเภทแล้วย่อมทรงแนะนำแนวทางและพรั่ำสอนด้วยวิธีที่แตกต่างกันออกไปตามจริตนิสัยพื้นเพ ความแก่กล้าของอินทรีย์ของบุคคลประเภทนั้น ๆ แล้วมุ่งเน้นที่การใช้แนวทางในการปฏิบัติธรรมหรือการเจริญกรรมฐานเพื่อเป็นหนทางแห่งการพัฒนาศักยภาพทางปัญญาของบุคคลเป็นหลักใหญ่ อันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาด่าง ๆ ในการดำเนินชีวิตโดยใช้หลักพุทธธรรมและการปฏิบัติธรรมที่ถูกต้อง

สรุป

พระอรหันต์ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบทนั้นเป็นผู้ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขา ซึ่งหลักไตรสิกขานั้นเป็นหลักการที่ผู้บรรพชาเข้ามาในพระพุทธศาสนาจะต้องศึกษาและปฏิบัติ อันจะเป็นเครื่องขัดซึ่งกิเลสอาสวะทั้งหลาย นำไปสู่หนทางแห่งการพ้นทุกข์ ดังตัวอย่างที่เห็นได้จากบุคคลผู้ปฏิบัติตามหลักไตรสิกขาและสามารถบรรลุพระอรหันต์ได้ดังที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท และเมื่อได้วิเคราะห์ถึงเรื่องของจริตนิสัยของบุคคลผู้ที่บรรลุพระอรหันต์ก็ทำให้ทราบว่า ในแต่ละบุคคลนั้นมักจะมีจริตนิสัยที่เน้นหนักไปในทางใดทางหนึ่ง แต่จริตนั้นไม่ได้เป็นเครื่องปิดกั้นมรรคผลนิพพานแต่อย่างใด เพียงแต่เมื่อทราบลักษณะจริตนิสัยแล้วสามารถนำอุบายวิธีในการฝึกหัดปฏิบัติธรรมมาปฏิบัติเพื่อให้ตรงกับจริตนิสัยของตนได้ อันจะเกิดประโยชน์แก่การปฏิบัติ และเพื่อความเจริญก้าวหน้าในการปฏิบัติธรรมได้อย่างรวดเร็วด้วย

ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิเคราะห์การบรรลุลหณของพระอรหันต์ ที่ปรากฏในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท มีข้อเสนอแนะไว้ดังนี้

1. ข้อเสนอแนะเพื่อการนำไปใช้

1) การวิเคราะห์การบรรลุลหณของพระอรหันต์ในคัมภีร์อรรถกถาธรรมบท นั้น เป็นเพียงการวิเคราะห์ตามเนื้อหาที่แสดงในพระคัมภีร์ ซึ่งในบางเรื่องในคัมภีร์อาจจะมีหลักธรรมที่ไม่ตรงตามพระไตรปิฎก เพราะเป็นคัมภีร์ชั้นอรรถกถาที่ถูกแต่งขึ้นมาในภายหลัง ผู้ศึกษาจึงควรระมัดระวังในการวิเคราะห์เป็นอย่างยิ่ง

2. ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัยต่อไป

ควรศึกษาการบรรลุลหณของพระอริยบุคคลชั้นอื่น ๆ เช่น พระโสดาบัน

พระสภิกขาคามี พระอนาคามี เป็นต้น และควรศึกษาการปฏิบัติธรรมของพระภิกษุสงฆ์ในประเทศไทยว่ามีแนวทางการปฏิบัติเพื่อการพ้นทุกข์มากแค่ไหน และปฏิบัติทางการปฏิบัติของท่านเหล่านั้นสอดคล้องกับหลักการที่พระพุทธเจ้าทรงวางไว้หรือไม่

เอกสารอ้างอิง

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอสอาร์พรินติ้งแมสโปรดักส์ จำกัด.
- พระพรหมมุนี (จันทพรหมคุตฺโต). (2545). *มงคลัตถที่ปณี แปล เล่ม 5*. นครปฐม: โรงพิมพ์มหา-มกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2559). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *สังคมศาสตร์และมนุษยวิทยาเชิงพุทธ*, 1(1), 1-7.